

JĘZYK – POLITYKA – SPOŁECZEŃSTWO.
SŁOWNIK POJĘĆ POLITYCZNYCH I SPOŁECZNYCH KRAJÓW
EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ

zespół redakcyjny:

Stanisław Dubisz, Józef Porayski-Pomsta, Elżbieta Sękowska

Warszawa 2004, ss. 253

Na podstawie umowy o współpracy międzynarodowej między Uniwersyte-tem Warszawskim a Uniwersytetem Nancy 2, zawartej w 2000 r., rozpoczęto prace nad przedsięwzięciem o nazwie *Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej (SPPS)*. W Polsce projekt ten, będący rezultatem kontaktów językoznawców i politologów obu uczelni, realizowany jest przez centrum badawcze powstałe przy Pracowni Językoznawstwa Stosowanego IJP UW, które obejmuje pięć zespołów badawczych („Polska”, „Węgry”, „Południe”, „Litwa”, „Ukraina”). Podsumowanie pierwszego etapu badań zawarte jest w testach znajdujących się w publikacji *Język – polityka – społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, składającej się z pięciu części.

Pierwszą z nich, zatytułowaną *Założenia teoretyczne*, wypełnia artykuł S. Dubisza *Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej [SPPS] – etnosy, cele, rekonesans badawczy*. Tekst ten stanowi doskonałe wprowadzenie do całego tomu, gdyż pozwala czytelnikowi zrozumieć istotę kluczowego dla dalszych rozważań pojęcia – terminu *Europa Wschodnia* oraz przedstawia cele badawcze, jakie stawiają sobie twórcy owego słownika. Autor podkreśla znaczenie rekonstrukcji świadomości społeczeństw poszczególnych krajów EŚW, zakodowanej w słownictwie dotyczącym pojęć politycznych i społecznych. Przedstawione zostały etapy pracy nad słownikiem: aktualizacja socjo-polityczna wyjściowego rejestru leksemów–pojęć, ekscerpcja materiału kontekstowego, zestawienie danych, opracowanie komentarza leksykograficzno–leksykologicznego i zasad redakcji artykułów hasłowych. Analiza badań ankietowych pozwoliła na przygotowanie zestawienia pojęć o najwyższej frekwencji ankietowej, co umożliwiło wskazanie pojęć wspólnych i różnicujących. Artykuł zawiera ponadto trzy listy haseł–pojęć, tj.: wyjściową listę haseł–pojęć SPPS, zmody-

fikowaną polską listę haseł–pojęć SPPS oraz polską listę haseł–pojęć SPPS poddanych analizie leksykograficznej oraz układ artykułu hasłowego (w wersji strukturalistycznej) oraz schemat definicji kognitywnej, stanowi więc cenne źródło informacji o słowniku.

Drugą część, *Zagadnienia leksykografii i translatoryki*, otwiera artykuł Jerzego Molasa, w którym autor dokonuje konfrontacji dotychczasowych opisów leksykograficznych chorwackiego leksemu *bratstvo* z materiałem komputerowego korpusu języka chorwackiego, następnie na podstawie przeprowadzonej analizy proponuje układ artykułu hasłowego tegoż leksemu, w którym uwzględnia kognitywny model analizy znaczenia. Tekst Jadwigi Linde-Usiekiewicz zawiera obserwacje dotyczące sposobu definiowania wybranych pojęć w słownikach jednojęzycznych, przeznaczonych dla cudzoziemców uczących się danego języka jako obcego. Autorka zwraca uwagę na fakt, że wśród analizowanych jednostek dominują internacjonalizmy, z których liczne to “fałszywi przyjaciele tłumacza”, ponieważ analiza ich znaczeń w poszczególnych językach wykazuje znaczne różnice. Problematyce związanej z przekładem poświęciła również swój artykuł Marta Pančiková, która omawia problem tzw. pułapek przekładowych, ilustrując to zagadnienie translatoryczne bogatym materiałem przykładowym polsko-słowackim i słowacko-polskim.

Część trzecią, na którą składają się cztery prace, poświęcono w całości omówieniom wyników analiz kontekstowych i ankietowych. Artykuł Elżbiety Sękowskiej, zatytułowany *Wybrane problemy opisu polskiego słownictwa dotyczące pojęć polityczno-społecznych*, składa się z dwóch części: w pierwszej autorka przedstawia ankietę wykorzystywaną w projekcie badawczym obejmującym prace nad “*Słowniku pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*” oraz wyniki uzyskane w rezultacie poddania badaniu 120-osobowej grupy respondentów, w drugiej zaś dokonuje interpretacji wybranych pojęć politycznych, tj. demokracji, liberalizmu i populizmu. Analiza tych pojęć pozwala ukazać procedurę badawczą stosowaną dla każdego wyrazu w celu opracowania jego definicji w SPPS. Autorka podkreśla, że we współczesnym dyskursie politycznym niezmiernie ważne jest uwikłanie kontekstowe danej jednostki. Zwraca również słuszną uwagę na fakt, że proces metaforyzacji służy nie tylko konceptualizacji pojęć, ale również wartościowaniu. Cenne uwagi zawiera artykuł J. Porayskiego-Pomsty *Konkretyzacja znaczeń pojęć–leksemów demokracja i demokratyczny we współczesnej prasie polskiej*. Analiza leksemów wymienionych w tytule, poprzedzona zestawieniem ich definicji pochodzących z wybranych słowników języka polskiego, została przeprowadzona na podstawie kontekstów, w których one wystąpiły. Elżbieta Artowicz omawia wyniki ankiety *Słownika pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej* przeprowadzonej na Węgrzech w latach 2002–2003, w której wzięło udział 116 respondentów. Autorka

podkreśla, że język węgierski bardzo szybko uzupełnił leksykę opisującą realia polityczno-społeczne, dzięki czemu zapożyczenia obce są w niej stosunkowo nie-liczne. Orysia Demska-Kulczycka pisze o aktualizacji wyjściowego rejestru pojęć–leksemów, uwarunkowanej specyfiką kulturową poszczególnych narodów, która miała dwojaki cel, tj. kwalifikację pojęć w stosunku do najnowszej politycznej i społecznej tradycji ukraińskiej oraz wprowadzenie do ankiety wyjściowej narodowego materiału leksykalnego. Badania ankietowe potwierdziły tezę o aktualności listy podstawowej i wykazały konieczność uzupełnienia listy ukraińskiej o własny zasób pojęć politycznych i społecznych, zaś fakt współwystępowania tych dwóch grup jako składników jednego rejestru potwierdza, jak konstatuje autorka, „realną przynależność Ukrainy do przestrzeni europejskiej” (s. 118).

W czwartej części zebrane zostały studia leksykalno-semantyczne, z których pierwsze, autorstwa Alicji Nagórko, stanowi próbę odpowiedzi na pytanie postawione w tytule: *Polskie obywatel(ka), czeskie občan(ka), niemieckie Bürger(in) – trzy słowa, jedno pojęcie?* Analiza pozwoliła stwierdzić, że mimo różnic w etymologii, formie wewnętrznej, można stworzyć „zbiorowy portret semantyczny analizowanych tu odpowiedników” (s. 131). Artykuł Danuty Bartel również traktuje o różnicach w pojmowaniu słowa *obywatel*, przy czym analiza kontrastywna przeprowadzona została na materiale francuskim i polskim. Autorka zwraca uwagę na dysproporcje wyrazów wypełniających francuskie i polskie pole leksykalne. Brak w polskim polu niektórych wyrazów wynika z odmienności tradycji politycznej obydwu narodów. Monika Rozumek analizuje wybrane pojęcia występujące w oficjalnych dokumentach Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu oraz Ministerstwa Młodzieży i Edukacji Narodowej, podstawach programowych oraz wstępach do programów nauczania wiedzy o społeczeństwie na poziomie licealnym i gimnazjalnym we Francji i w Polsce. Autorka formułuje ważne uwagi dotyczące różnic, mianowicie badanie tekstów francuskich pozwala stwierdzić, że: kategorią nadrzędna jest państwo (z jednoczesnym otwarciem się Francji na Europę); w sposobie przekazywanej wiedzy dominuje racjonalizm kartezjański; podkreśla się laickość szkoły, natomiast z dokumentów polskich wynika, że: kategoria nadrzędna to państwo-ojczyzna, sposób przekazywania wiedzy pozostaje pod znaczącym wpływem tradycji romantycznej; bark wyraźnego określenia profilu światopoglądowego szkoły. Autorzy kolejnej pracy, Janusz Bańcerowski i Vilmos Bardosi, analizują pojęcie *haza* ‘ojczyzny, kraju’, które obecnie jest na Węgrzech przedmiotem dyskusji ideologicznych, w obrazie świata języka węgierskiego. Pojęcie to wykazuje wyższą frekwencyjność w tekstach o charakterze politycznym, dyskursie dydaktycznym oraz w języku kościoła niż w odmianie potocznej, w której użycie go jest, jak stwierdzają autorzy, „stosunkowo ograniczone” (s. 155). Wnikliwa analiza ukazuje złożoność pojęcia, a szczególnie istotne wydają się uwagi dotyczące nośności aksjologicznej analizowanego pojęcia,

zilustrowane bogatym i interesującym materiałem przykładowym. Alexandra Julia Bata przedstawia wyniki analizy leksykograficznej leksemu węgierskiego *nep* 'lud', której podstawę materiałową stanowi leksyka języka węgierskiego przed i po transformacji ustrojowej. Celem było określenie pola semantycznego badanych pojęć na podstawie definicji zawartych w wybranych słownikach oraz wskazanie ewentualnych przesunięć znaczeniowych leksemów na podstawie współczesnych materiałów prasowych. Podsumowując wyniki badań, autorka stwierdza, że analizowane pojęcie jest coraz częściej zastępowane leksemami wyraźniej związanymi z kontekstem, a zamiast leksemu podstawowego *nép* zazwyczaj używane są derywaty. W obszernym studium Ewelina Kwapien dokonuje analizy rozwoju semantycznego polskiego słownictwa politycznego i społecznego, bazując na materiale wyekscerpowanym z sześciu słowników ogólnych języka polskiego, „ukazujących się w zasadzie w podobnych odstępach czasowych przez niespełna dwieście lat” (s. 181). Rozwój znaczeniowy poszczególnych wyrazów został przedstawiony w tabelach, co zapewniło czytelność i przejrzystość prezentacji.

Tom zamyka część piąta, w której znajduje się wykaz wybranych pozycji z literatury przedmiotu za lata 1998–2003 opracowany przez Elżbietę Sękowską.

Język – polityka – społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej to książka, która zasługuje na uwagę z wielu powodów: przede wszystkim stanowi rzetelną informację o realizowanym projekcie i jest podsumowaniem pierwszego etapu badań. Dzięki lekturze tomu można uzmysłwić sobie, jak różne metody opracowywania materiału leksykalnego są wykorzystywane w tego typu badaniach. Uwagi zawarte w zebranych tekstach mają wielkie znaczenie dla studiów konfrontatywnych, gdyż przedstawione wnioski pozwalają na zrozumienie problemów związanych z translacją omawianych pojęć, na przykład takich, jak pozornie łatwa przekładalność i ekwiwalencja pozorna, uwarunkowana różnicami w przemianach historycznych i społecznych poszczególnych narodów. Praca ta stanowi cenną pozycję dla językoznawców, zwłaszcza specjalistów z dziedziny leksykografii, leksykologii oraz translatoryki.

Joanna Szerszunowicz